

ROMÁN KÖZTÁRSASÁGI ESZMÉK A MÚLTBAN

Amikor a kapitalizmus kialakulásával egyidejűleg a román országokban is felvetődött az államforma kérdése, a köztársasági eszmék egyre határozottabban körvonalazódnak a kor haladó gondolkodásában. Ez kétségkívül visszahatás is egyben a feudális zsarnokságra.

Egyes haladó gondolkodású politikusoknál és értelmiségieknél azonban már az 1848-as polgári demokratikus forradalom előtt is jelentkezik a köztársasági gondolat, természetesen társadalmunk akkori fejlődési fokának megfelelően. „Köztársaság, a nemesség megszüntetése, mindenkinek egyenlőség és a nép felségjoga...” — olvashatjuk a Dózsa Györgynek tulajdonított ceglédi beszédben, s ez az a platform, melynek jelentőségére és haladó voltára Engels is felhívja a figyelmet a *Német parasztháborúban*.

Az egyeduralkodó rendszer bírálatával másfelől a román krónikások politikai műveiben találkozunk, főként a XVII. században. A „köztársaság merész eszméje” ugyanebben a korban az erdélyi Apáczai Csere Jánosnál is felbukkan. Szerinte az lenne jó, ha minél több szabad ember alkotná a köztársaságot, hiszen a szolgaság természetellenes állapot.

Ahogy időben közeledünk 1848-hoz, a köztársaság eszméje is egyre konkrétabbá válik. Ion Budai-Deleanu, az Erdélyi Iskola radikális szárnyának egyik legfontosabb képviselője a *Ţiganiadában* élesen bírálta a monarchiát és a nemességet parazitizmusáért. Szerinte a monarchikus államforma szükségképpen zsarnoksághoz vezet, „amely aztán zsarnokokat koronáz meg; ezek döntenek rabságba a tömeget, a sárba tapossák és örökre elhervasztják az emberi fajt”. Budai-Deleanu egy demokratikus, szabad és független köztársaság hívének vallotta magát. A Sf. Sava-kollégium filozófia-professzora, Eufrosin Poteca, aki Gheorghe Lazăr tanítványa volt, nem kötelezi el ugyan magát világosan és nyíltan a köztársaság mellett, de azt vallja, hogy az állam vezetője „...a népért van, s a nép javát szolgálja, nem pedig a nép van a kormányzóért, akinek igaz, hogy van hatalma, de azt a nép adományozza neki, és csak a nép javára használhatja. [...] Ha viszont visszaél hatalmával, a nép leválthatja őt, és más kormányzót választhat helyette”. Az 1848-as forradalom előfutáraként Tudor Vladimirescu az, aki Bukarest városa és az egész ország népéhez intézett kiáltványában az *országgyűlésre* bízna a vezetést (Orînduita Adunare), mely az egész ország javát és hasznát szolgálná. A kiáltvány arra szólította fel a felkelőket, hogy a „közhasznú közgyűlés” (obştia folositoare) előjáróinak engedelmességeskedjenek. De hogy miképpen hoznák létre, és milyen hatáskörrel rendelkezne ez az állami szerv, arra vonatkozólag Tudor Vladimirescu semmiféle útbaigazítással nem szolgált.

*

Az 1848-as román polgári demokratikus forradalom nemcsak a román nép társadalmi és nemzeti felszabadításáért vívott harc volt, hanem egyfajta ideológiai fellépés is.

„Az eljövendő forradalom nem szorítkozik csupán arra, hogy a románok szabadok, egyenlők, a föld és a tőke gazdái, egymás közös haladásra szövetkezett testvérei legyenek. Ez a forradalom nem elégszik meg a belső szabadsággal, melynek nélkülözhetetlen feltétele a külső, idegen uralom alól való felszabadulás, ez a forradalom kivívja a nemzeti egységet és szabadságot is” — írta Nicolae Bălcescu *A forradalom menete a románok történetében* című írásában. Bălcescu társadalmi-politikai felfogásában az államforma kérdése fokozottan előtérbe került. Haladó álláspontja nemcsak a feudalizmus kíméletlen bírálataiban jelentkezett, hanem azokban a tervekben is, melyekben a forradalom utáni időszak államszervezetét vázolja föl. A marxizmus hazai megjelenéséig senki sem fogalmazott meg nála haladóbb elveket Romániában. *A jó román kézikönyvében* a polgár kérdésére: — Mit értesz republikán? — a „biztos” (Bălcescu) így válaszol: „A republika azt jelenti, hogy közügy. A republika olyan állam, amelyben az együttélő emberek maguk intézik saját sorsukat, anélkül hogy uralkodót állítanának maguk fölé. Munkájuk törvénye az igazság, célja pedig a testvériség. Republikában, vagyis köztársaságban a nép csak a magaválasztotta előljárókat követi, akiket meghatározott feladatkörrel és meghatározott időre bízott meg. Ezek az előljárók egyenlők a többi emberrel, csak a nép nevében rendelkezhetnek, csak érte kötelesek munkálkodni, a nép által hozott törvényeket kötelesek megtartani. Mindig alá kell vetniük magukat a polgárok ellenőrzésének, mindig készen kell állniuk arra, hogy a rájuk bízott hivatali tisztségeket visszaadják, ha lejárt megbízatásuk ideje.”

Bălcescu nemcsak a köztársasági gondolat megfogalmazásában bizonyult haladónak, hanem abban is, hogy kifejezetten a *demokratikus köztársaság* hívének vallotta magát, ahol „... az államhatalomnak és államjognak az egész nép kezében kell lennie”. Ezt az államformát Bălcescu határozottan szembeállította az *arisztokratikus köztársasággal*, ahol a nép teljesen jogfosztott, s „ahol a hatalom mindössze néhány ember kezében van, akiket nemeseknek vagy bojároknak neveznek”.

„Az lenne a legnagyobb esztelenség — folytatja Bălcescu —, ha a románok, miután vérüket áldozva kivívták a szabadságot, mert más út a szabadsághoz nem vezet, saját jószántukból örökre vagy egy életre uralkodók, királyok vagy császárok kezére adnák magukat, akik aztán megtáncoltatják, megkínózzák és megkopasztják őket kényük-kedvük szerint, mert minden uralkodónak, királynak vagy császárnak megvan ez a rossz szokása és természete. Ezek azt hiszik, hogy Istentől kapták hatalmukat, Isten kegyelméből, nem pedig a nép akaratából uralkodnak. Az ilyen uralkodó azt gondolja, hogy a nép csupán az ő alárendeltje és rabja, s ő viszont ura, nem pedig alázas szolgája a népnek, azt gondolja, hogy a kormányzásról csak az Istennek köteles számot adni, senki másnak rajta kívül.”

Azt, hogy egyetlen személy ragadja magához a hatalmat, Bălcescu szerint csak úgy lehet elkerülni, ha az országot az *országgyűlés* (Adunarea Obștească) vezeti, és „a törvényes korhatárt betöltött minden románnak szava van az országgyűlési képviselők megválasztásában” (ez a felfogás homlokegyenest ellenkezik Ion Eliade Rădulescu censzus-elképzelésével!). Az országgyűlésnek felhatalmazást kell kapnia arra, hogy „azt, aki az országos ügyek intézésének gondját hordozza, csak addig tartsa a helyén, amíg jól viseli magát, ellenkező esetben azonnal távolítsa el”. Bălcescu magát az uralkodói intézményt akarja gyökerestül megszüntetni, „mert nehezen lehetne rábírní a népet arra, hogy a régi szokást elfelejtse”,

az uralkodót pedig megakadályozni abban, „hogy néha az ország Isten kegyelméből való uralkodójának ne képzelje magát. Nehezen lehetne rávenni, hogy [...] ne járjon negy- és hatlovas hintóban, katonaságtól és tisztectől körülvéve, ne rongta meg udvari emberei szolgálkúságának példájával az emberek erkölceit...”

E nézetek többek között az *Islazi kiáltványban* is jelenkeztek, s olyan mértékben valósultak meg, amilyen mértékben sikerült az 1848-as polgári demokratikus forradalom során háttérbe szorítani a mérsékelt erőket és megghiúsítani politikájukat.

Bálcescu jóslatait igazolta Románia jelenkori történelmének az a nyolc évtizede, amíg a román nép nyakán a Hohenzollernek ültek. A tőkés-földesúri rendszer nemcsak királyságot, de ráadásul idegen uralkodót kényszerített a népre a Hohenzollern-dinasztiával, miután előbb erőszakkal lemondatták Alexandru Ioan Cuza fejedelmet. Ez a fordulat erős királyságellenes hangulatot váltott ki a tömegekben. A nép tudta, hogy semmi jót nem várhat a királyságtól, hacsak azt nem, hogy az uralkodó osztályok politikai kiszolgálójává válják, ami később meg is történt. Ezért a királyság legkövetkezetesebb ellenfeleként lépett fel. Hozzá csatlakozott a liberális polgárság egy része is, mert nehezményezte, hogy a porosz uralkodó főleg a földbirtokosok legkonzervatívabb képviselőivel és a velük egyezkedő nagypolgársággal vétette körül magát.

Mindezt tudva, I. Károly 1866—1870 között a lemondás gondolatával foglalkozott. Mihelyt azonban a liberális polgárság is pozícióhoz jutott, egyszerűen kimutatta a foga fehérlését. Így lett a „legkövetkezetesebb” köztársaságiakból 1877 után udvari tisztségviselő.

A román szellemi élet egyik vezéregyénisége ebben az időben Simion Bărnuțiu, a Iași-i egyetem professzora. Haladó felfogásának főleg *A természetes közjog* és *A románok közjoga* című munkáiban adott hangot. Bărnuțiu a köztársaságot tekinti az egyetlen olyan államformának, „mely közmegelegedésre biztonságos keretet nyújt az államcéloknak, s a közakarat uralmát testesíti meg”. A királyság ezzel szemben „egyvalaki senkinek alá nem rendelt uralma vagy felségjoga”.

Bărnuțiu abban látja a köztársaság felsőbbrendűségét, hogy ez a választási rendszeren alapszik, mely a maga valóságában egyfajta „társadalmi szerződésben” lefektetett állameszmének felel meg. Demokrácia valójában csak a köztársaságban valósul meg, mert ez a jogállam ősi formája, az egyetlen „igazi és teljes” államforma, mely „szuverén, és nem függ semmiféle idegen és felsőbb hatalomtól”.

„A köztársaságban jognak és igazságnak kell uralkodnia — hangsúlyozza Bărnuțiu —, hogy e mögött mint védőpajzs mögött a román nemzet örökre szabadon és függetlenül élhessen, hogy fizikai és szellemi létét fejleszteni és védelmezni tudja, hogy békének és közjólétnek örvendjen. A legfőbb hatalom maga a román nép felségjoga, mely az ő és csakis az ő jussa. Ez a felségjog az egész területre, a nép minden tagjára, a nép minden célkitűzésére és minden nemzeti kincsére kiterjed.” Ami a belső függetlenséget illeti, Bărnuțiu szerint „a tökéletes államfő az eszményi és igazi közakarat megtestesítője, bárkire vagy bármilyen mesterséges szervre ruházzuk rá ezt a tisztséget, ezzel magát a jogot semmisítjük meg”.

Constantin A. Rosetti, aki az 1848-as forradalom idején a „független román köztársaság kikiáltását” sürgette, 1881-ben, mikor Romániában ehelyett a királyságot kiáltották ki, azt írta: „A mi álmunk nem a királyság — román köztársaságot akarunk.”

Hasonló szellemben nyilatkozott Gheorghe Panu. A királyság sebeire magában a királyságban hiába keresünk orvoslást, „ez a betegség erélyes sebészi beavatkozást követel”, mert „elég, ha a királyságnak csak egyetlen kis parányi sejtje megmarad, máris félelmetes gyorsasággal újjászüli a rosszat”.

„Nem hiszünk a gondviselészerűen megjelenő emberekben — írta Panu 1888-ban. — A reformokat nem trónraemelt megváltóktól várjuk. . . Itt az ideje, hogy felkészüljünk egy olyan államforma befogadására, melyben nincs helye királynak és dinasztíának.“

A múlt század 80-as—90-es éveiben fellépő dinasztiaellenes mozgalom kiemelkedő alakja, Alexandru Beldiman egyik 1894-es, a parasztfelkelés leverése után írt cikkét így fejezte be: „Mélységesen meg vagyok győződve arról, hogy a többség nevében kiáltom: Le I. Károly! Le a királysággal! Éljen a román demokratikus köztársaság!“

A köztársasági eszmék valamennyi képviselője megegyezett abban, hogy azonnal megvalósíthatónak vélte eszményeit, úgy látta, a polgári társadalmi rend keretein belül is meg lehet bizonyítani a királyságot, és be lehet vezetni a köztársaságot.

*

A munkásmozgalom kibontakozása és fejlődése új szintre emelte a republikánizmust. Akik megértették az állam osztályjellegét, azok a köztársaságot is mint a dolgozó nép államhatalmának kifejezését fogták föl. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a köztársasági eszmény nem választható le a társadalmi-gazdasági síkon megnyilvánuló forradalmi tevékenységről.

Az 1893-ban megalakuló Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja programtervezetében a polgári társadalom megdöntését tűzte ki célul.

„Mindenki tisztában van vele, hogy semmi közünk a királysághoz — írja Constantin Mille *Köztársaság* című cikkében, mely a *Muncában* jelent meg —, mi elvben republikánusok vagyunk, és politikai eszményünk *valamennyi kommuna föderatív köztársasága*. Ha a dolgok így állnak, akkor, amit a programtervezet a korona előjogainak korlátozásaként említ, azt én nem tudom másképp értelmezni, mint hogy mi határozottan a köztársaság mellett állunk.“

Az ilyen vélemények hatására az RMSZDP 1893-as kongresszusán elfogadott programban az a kitétel is szerepel, mely szerint a román szociáldemokrácia „elvben csakis a köztársasági formát támogathatja“.

„Nekünk, szociáldemokratáknak alapjaiban és gyökerestül kell megsemmisítenünk a királyságot, ha őszintén a munkások felszabadítására és a királyság végleges megszüntetésére törekszünk, akár király, akár elnök áll az ország élén. Ha meg tudjuk szervezni a munkásságot, ha el tudjuk érni, hogy kezébe vegye a politikai hatalmat, s ezzel a hatalommal kiragadhatjuk a termelőeszközöket, a gépeket és a földeket egyetlen osztály tulajdonából, s az egész nemzet tulajdonává tesszük, akkor egyetlen osztály sem függ majd a másiktól, egyetlen osztály sem uralkodhat erőszakkal a másikon, akkor a burzsoázia uralma el fog tűnni, megszűnik az erőszak és a kizsákmányolás, a mai társadalmi rendszer minden intézményével együtt elpusztul“ — írta Constantin Dobrogeanu-Gherea.

Nicolae Iorga említi emlékirataiban, hogy 1917-ben az országban egyre gyakrabban tüntettek az emberek a köztársaság mellett. A háborús pusztítások, a gazdasági élet szétzülése a végsőig fokozta az elégedetlenséget. Az 1918-as fővárosi megmozdulások során a Szovjet-Oroszországgal való szolidaritás jelszavai mellett, a munkások „Éljen a Szocialista Köztársaság! Le a burzsoáziával! Le a király! Éljen a kommunizmus!“-val, valamint ehhez hasonló jelszavakkal tüntettek.

Különös jelentőséget kapott Románia államformájának kérdése az egységes nemzeti állam létrejötté idején. Az erdélyi szociáldemokraták vezetősége az 1918. december 1-i gyulafehérvári Nagy Nemzetgyűlésen egységes demokratikus köztár-

saság mellett szállt síkra. Ilyen értelemben köszöntötte meleg rokonszenvvel már ezt megelőzően az *Adevărul* a Magyar Köztársaság 1918. november 16-i kikiáltását, melyben a köztársasági eszme győzelmét látta. „Teljes szívünkől örülünk a Magyar Köztársaság kikiáltásának, de örömünk akkor lesz határtalan, mikor a Román Köztársaságot kiáltjuk ki” — mondta a Magyar Köztársaságot köszöntő román munkásküldöttség szónoka.

„A magyar királyt elkergettük, de a román urak most Románia királyát akarják újra a nyakunkra hozni... — hangoztatja a román szociáldemokraták egyik kiáltványa. — A szociáldemokrata és radikális köztársaság földet akar adni az erdélyi román népnek, és azt akarja, hogy Erdélyben ne a Hohenzollernek hitvány dinasztíája uralkodjék. [...] Nekünk nem hiányzanak sem a királyok, sem a fényűző tisztek, sem a bojárok, sem a vérszopó nagyurak! Nekünk föld kell és szabadság!”

Az 1921. május 8-án megalakuló Román Kommunista Párt már kezdettől fogva a királyság ellen fordult. Leleplezte a monarchikus államforma osztálybázisát, és annak megbuktatására, a köztársasági államformával való helyettesítésére buzdított.

A *Lupta de clasă* 1927. 4—5. számában fontos cikk szögezi le a proletariátus álláspontját a köztársaság kérdésében. Eszerint a munkásosztály nem maradhat közömbös a királyság vagy köztársaság alternatívájával szemben, amikor az „alkotmányos” királyság egyre zsarnokibb formát ölt.

1931 decemberében, a Román Kommunista Párt V. kongresszusán megállapították, hogy a félf feudális imperialista monarchiát és tőkés-földesúri államot erőszakkal kell megdönteni, és be kell vezetni a „munkásosztály és parasztság forradalmi demokratikus diktatúráját”.

1933 után, amikor egyre érezhetőbbé vált a polgári demokrácia lassú felszámolása, valamint a polgári szabadságjogok korlátozása, a párt a fenti irányvonalnak megfelelő jelszavakat népszerűsített: „Le a burzsoá-földesúri diktatúrával! Le a véres monarchiával! Éljen a munkás-paraszt kormány! ÉLJEN A SZOVJETROMÁNIA!”

A katonai-fasiszta diktatúra 1944. augusztus 23-i megdöntése után a Román Kommunista Párt a különböző tényezők bonyolult összefüggése folytán nem mozgósított azonnal a királyság megdöntésére. Ez persze nem jelentette azt, hogy feladta volna monarchiaellenes álláspontját. A régi államforma átmenetileg fennmaradt, de a párt következetes harccal előkészítette a királyság megdöntését.

E harc eredményeként 1947 második felében létrejöttek azok a feltételek, melyek lehetővé tették, hogy a munkás-paraszt hatalommal végre összhangba kerüljön az államforma, mely csakis a köztársaság lehetett. Kikiáltották a Román Népköztársaságot, s ezzel a Román Kommunista Párt vezette munkásosztály a parasztsággal és a dolgozók más rétegeivel való szövetségben teljes mértékben magához ragadta az államhatalmat.

A Román Népköztársaság Elnökségének első elnöke, Constantin I. Parhon így jellemezte az 1947. december 30-i történelmi eseményt: „A román nép kivívta magának a szabadságot, hogy azt az államformát válassza, mely törekvéseinek legjobban megfelel: a népköztársaságot... Immár semmi sem gátolja népi demokráciánk fejlődését, mely az összes dolgozók anyagi és szellemi jólétét hivatott biztosítani, s amely országunk függetlenségének és szuverenitásának biztosítója.”

Most, amikor a román nép évszázados álmaként megvalósult köztársaság fennállásának negyedszázados évfordulóját ünnepeljük — immár Románia Szocialista Köztársaságban —, azoknak az emlékéit is ünnepeljük, akik 1947. december 30-át előkészítették.